

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК СУКУПНІСТЬ КРИТЕРІЇВ ВІДПОВІДНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

В. С. БОНДАР

Соціально-економічні трансформації, що відбуваються на межі століть в українському суспільстві, призводять до виникнення широкого кола особистісних і міжособистісних проблем, вирішення яких потребує кваліфікованої допомоги фахівців. У зв'язку з цим підвищується попит на послуги психологів у різних сферах суспільної діяльності і, відповідно, зростають вимоги до якості фахової підготовки психологічних кадрів у вищих навчальних закладах. Таке підвищення вимог поширюється і на рівень професіоналізму психолога. Особистісно орієнтований підхід та гуманізація вищої освіти детермінують необхідність пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців, зокрема, засобів формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ, на що вказують у своїх працях Д. Белухін, О. Дмитренко, А. Маркова, В. Панок, Н. Шевченко, М. Ярмаченко.

Професійна діяльність психолога висуває особливі вимоги до особистісного розвитку фахівця, адже саме особистість є основним чинником професійного впливу. Тобто, основним завданням підготовки майбутніх спеціалістів відповідного профілю є сприяння становленню розвитку особистості практичного психолога, що значною мірою пов'язано із формуванням професійної спрямованості.

Тому метою цієї статті є дослідження професіоналізму як сукупності критеріїв відповідності майбутніх психологів.

Відповідно система підготовки практичних психологів має включати такі рівні:

- світоглядний, що має на меті формування професійної свідомості майбутніх фахівців. Цей рівень повинен забезпечити засвоєння норм, зразків, правил поведінки, стійкої системи цінностей, яка б відповідала професійному етикету психолога;
- професійний, який спрямований на оволодіння необхідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога, формування його психологічної культури;
- особистісний, мета якого – формування у студента професійно значимих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, „діалогічності” як центрального її компонента, здатності до професійної ідентифікації [6, с. 48-49].

Наявна система підготовки практикуючого психолога зорієнтована, головним чином, на оволодіння студентами певною системою теоретичних знань, засвоєння зовнішніх вимог, спеціальних умінь та технік. Однак специфіка професії, її спрямованість, передусім на надання психологічної допомоги іншим, передбачають те, що основним інструментом його роботи, крім тестів, спеціальних методик та іншого, має виступати його власна особистість, самооцінка, цінності, образ себе та навколишнього тощо.

Таким чином, найважливішим завданням є становлення особистісного „Я” майбутнього фахівця. Це тісно пов'язано із формуванням професійної культури, центральною ланкою якої є психологічна культура. Вона передбачає високий рівень професійної компетентності і визначається як єдність знань, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності, та досвіду. Проте таких знань, якщо вони не пов'язані з реальним контекстом майбутньої діяльності, недостатньо. Для успішного здійснення професійної діяльності фахівця велике значення має творчий характер, що дає змогу продукувати нові ідеї, знаходити нові шляхи вирішення професійних проблем.

Параметрами, які відображають базові особливості особистості практичного психолога, є: бажання вирішувати професійно значущі завдання, вміння встановлювати зв'язки з іншими людьми, здатність до професійної мобілізації своєї активності, особистісна відповідальність за виконання професійної діяльності, здатність до самокритики, а також узгодженості своїх дій із діями інших людей, потреба допомагати людям у вирішенні їх психологічних проблем і конфліктів [3, с. 18-19].

Професійна психологічна освіта, що існує нині, містить два компоненти: теоретичний та практичний. Теоретична підготовка у процесі навчання передбачає оволодіння професійно необхідними знаннями. Виділено три рівні системи професійних знань:

- загальнопсихологічні;
- спеціальнопсихологічні;
- знання зі спеціалізації.

Кожен із рівнів передбачає набуття певної суми теоретичних знань і формування практичних навичок і має відрізнятися від інших специфічним способом організації та подання знань.

Розкриваючи зміст рівнів знань у змісті підготовки майбутніх психологів, вживається поняття „практикуючий психолог”. Його слід застосовувати у тих випадках, коли мова йде про фахівця, що надає безпосередню психологічну допомогу клієнту (психологічне консультування, психотерапію, психокорекцію). Поняття „практичний психолог” є більш широким, воно визначає професійну приналежність до відповідної галузі практичної психології, наприклад, практичний психолог у галузі охорони здоров'я, в системі освіти, управління. Подібний поділ звичайно є умовним, і будь-який практичний психолог може бути або не бути практикуючим, тобто мати або не мати практику роботи у певній галузі.

Основу першого рівня – загальнонаукового – мають складати ті відомості, що накопичила наука психологія у вигляді наукових фактів, законів, теорій. Такий спосіб організації автор називає аналітично-статистичним. Це аналіз психологічних явищ, опис законів, структура наукових психологічних знань та психологічних наук. Основна форма навчання на цьому етапі лекційно-лабораторна. Результатом є сума (система) знань, відомостей, фактів із психології [2, с. 4-7].

На цьому рівні одержання знань майбутніми психологами сприяє формуванню таких властивостей професійної психологічної свідомості, як теоретичність, гуманітарність, універсальність, здатність до інтерпретації.

Наступний рівень складається із загальних основ практичної психології та науково-методичних основ певного її напрямку. Основним результатом на цьому рівні навчання має стати сформований „психологічний світогляд” майбутнього психолога. Майбутній фахівець повинен формувати в собі психологічне бачення навколишнього світу. Така особистісна характеристика включає в себе знання умов професійної діяльності людини та її психологічних аспектів, занурення у практичну проблематику, орієнтацію на реконструкцію та розв'язання психологічних проблем інших людей, уміння аналізувати поведінку інших і робити практично значущі висновки. Цей рівень можна вважати основним у формуванні професійної психологічної свідомості майбутніх фахівців, тому що набуті в процесі його опанування знання та вміння сприяють розвитку таких властивостей, як інтуїтивність, емпатійність, екзистенційність, толерантність.

Очевидно, що перші два рівні узагальнюють минулий та існуючий, зарубіжний та вітчизняний досвід підготовки психологів і складають основу навчального процесу. Психологічні знання повинні мати суб'єктивну значущість для фахівця, тому що на їх базі формується індивідуальна система значень відносно майбутньої професії, яка й обумовлює формування професійної психологічної свідомості [7, с. 42-43].

На третьому, індивідуально-типологічному рівні знання мають організуватися довкола певної типології життєвих ситуацій особистості з урахуванням сфери її активності та вікових особливостей. Основою навчання тут є життєва ситуація, а результатом – навички та вміння практичної роботи, володіння набором технік, технологій та професійних дій [5, с. 120-121].

Реалізація завдань даного рівня можлива за умов включення до навчального плану підготовки фахівців практикумів, тренінгів, практичних занять, на яких відпрацьовуватимуться засвоєні знання. Така сфера навчальної діяльності сприяє вдосконаленню креативності, діалогічності, уваги, а також мови в описі та інтерпретації психологічних явищ у суб'єктів навчання.

Саме усвідомлення особистісного значення психологічних знань сприятиме засвоєнню складних понять і категорій та їх ефективному використанню в житті, навчанні і професійній діяльності. Питання про змістовне наповнення професійної підготовки психологів є першим вимірюванням, що дозволяє конкретизувати базові положення нашої концепції. Як відомо, формування змісту освіти відбувається під впливом великої кількості факторів. При цьому найбільш помітний вплив спричиняють три фактори. Два з них – досить традиційні, а третій, скоріше за все, – надбання останніх.

Першим фактором, який впливає на систему професійної підготовки психолога й окремі її складові, є, так званий, соціальний запит на професіонала.

Другий – це наявні методологічні теоретичні та методичні здобутки, перш за все, психології.

Третім фактором слід вважати запит конкретної особистості до системи освіти в цілому й системи професійної освіти зокрема. Слід зазначити, що відокремлення „зони впливу” кожного з перелічених факторів на систему професійної підготовки психологів – досить складне завдання [6, с. 125-134].

Професіоналізм, як досягнення людиною високих професійних результатів, є не тільки продуктивність праці, але й наявність психологічних компонентів – внутрішнього ставлення людини до праці, стан її психологічних якостей. Автор вважає за доцільне виділяти й понятійно розвивати дві складові професіоналізму – мотиваційну та операціональну, які, у свою чергу, можуть бути оцінені за сукупністю критеріїв: об'єктивних і суб'єктивних, результативних і процесуальних, таких, що стосуються наявного рівня та прогностичних, якісних і кількісних [1, с. 100-104].

Професіоналу, який прагне досягти високої професійної культури, необхідні постійний самоаналіз, прогнозування, усвідомлення власних дій та вчинків, самоспостереження, здатність вести безперервний внутрішній діалог.

Професійний розвиток культури професійного мислення зумовлює становлення властивостей і характеристик мислення, підвищення його процесуальних та результативних показників, інтеграцію й реалізацію у професійній діяльності значущих і специфічних якостей мислення, що орієнтовані на структуру та зміст професійної діяльності, особливості фахових завдань, специфіку засобів і технологій, які використовуються, відповідні етичні та правові норми.

Перспективи сприятливого професійного розвитку регулятивної культури мислення майбутнього фахівця в галузі практичної психології залежать, з одного боку, від емоційно-вольового, особистісного, інтелектуального та творчого потенціалу майбутнього фахівця, від його базової фундаментальної підготовки і сформованості базових умінь.

З іншого – перспективи сприятливого професіогенезу залежать від комплексу внутрішніх та зовнішніх умов, до яких ми відносимо як організаційні й суспільні умови професійного розвитку, так і комплекс психолого-педагогічних умов управління професіогенезом регулятивної культури мислення.

По-перше, включення у процес підготовки студентів з курсів практичної психології та навчальний зміст дисциплін, комплексу творчих завдань (з розглядом, обговоренням й прийняттям рішень у професійних ситуаціях незавершеності або відкритості, на відміну від жорстко заданих та чітко контрольованих, з вирішенням і оцінкою множини (черги) професійних питань активізує процеси творчого мислення та, водночас, сприяє формуванню умінь продуктивного цілеутворення і додержання єдиної послідовності саморегулювання мисленевих процесів.

По-друге, створення та самостійна розробка студентами комплексу прийомів і творчих програм (психологічного впливу у професійних ситуаціях, психокорекційних програм за напрямом) сприяє формуванню мислення, а також розвитку вмінь самостійного саморегулювання, самообілізації та самокорекції процесів.

По-третє, застосування різних форм рефлексивних ігор, що сприяють розвитку професійної рефлексії психолога й умінь її застосування у фаховій діяльності. Це активізує розвиток обізнаності та рефлексивної культури саморегуляції, яка є необхідним складником продуктивної організації мислення і умовою його професійності.

По-четверте, стимулювання відповідальності, незалежності й самообілізації студентів у підготовці та обговоренні професійно-спрямованих завдань, організації й проведення ігрових семінарських занять тощо.

І, нарешті, активізація професійно-мовного досвіду шляхом перекладання на професійну мову звичайних побутових ситуацій, обговорювань труднощів, складної поведінки клієнтів – усе це стимулює розвиток мислення та його творчих компонентів, формує більш різноманітний погляд студентів на світ, сприяє усвідомленому розумінню саморозвитку регулятивної культури професійного мислення [4, с. 230-235].

Отже, проведений психологічний аналіз різноманітних поглядів на зміст поняття спрямованості і визначення її статусу в структурі особистості дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**: *по-перше*, спрямованість виступає в якості базової та багатогранної властивості особистості; *по-друге*, спрямованість визначається потребами, інтересами, схильностями, установками, ідеалами і цінностями особистості; *по-третє*, спрямованість характеризується системою провідних мотивів, що визначають внутрішню позицію особистості та її ставлення до виконуваної діяльності; *по-четверте*, генезис спрямованості, що містить, як відображальний (предметний) аспект, так і аспект ставлення, корелює з розвитком свідомості і самосвідомості особистості, що надають особистості можливість установлювати свої відносини зі світом за допомогою дій, вчинків і виконуваної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва, 1996. – 256 с.
2. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога / В. Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. – К., 1998. – 158 с.
3. Пов'якель Н. І. Розвиток засобів саморегуляції професійного мислення майбутнього практичного психолога / Н. І. Пов'якель // Психологічна освіта в системі вищої освіти. – Матеріали конференції. – К., 1997. – 158 с.
4. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : [монографія] / Н. І. Пов'якель. – К., 2003. – 295 с.
5. Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелєва // Психологія : Зб. наукових праць. – К., 1998. – Випуск III. – 140 с.
6. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : [монографія] / Н. Ф. Шевченко – К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2005. – 296 с.
7. Ярмаченко М. Д. Розвиток системи освіти і педагогічної думки в Україні : [нариси] / М. Д. Ярмаченко. – К., 1991. – 150 с.

**Рецензент – к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”
С. М. Кондратюк**